

MELYIK GÖRÖG ÁLLAM

KÖZELÍTETTE MEG LEGINKÁBB A KÉPVISELETI
RENDSZER ALAPGONDOLATÁT?

SCHVARCZ GYULA

L. TAGTÓL.

(OLVASTATOTT A M. T. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK JANUÁR 11-KI
ÜLÉSÉN 1886.)

BUDAPEST, 1886.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

Budapest, 1886. Az A t h e n a e u m r. társ. könyvnyomdája.

Bevégzett ténynek tekinthetjük, hogy a görög államélet a képviseleti rendszert, mint ilyet nem ismerte. Nem érte el a modern államélet e korszakalkotó intézményének színvonalát a római köztársaság sem. Úgy tetszik, mintha Lucius Cornelius Sylla már közel járna hozzá, midőn mint dictator legibus scribendis et reipublicae constituendae a 300 új senator fölött — és ugyan minden egyes új senator fölött — leszavaztatja előbb a comitia tributákat.¹⁾ Ámde e kísérlet nem jelent még gyökeret vert rendszert a *ἐπιτεταμένη ἀρχαία ἀριστοκρατία*; és a *ἐκκλησία* államéletből még oly intézmény emlékezete sem szállott ránk, a mely a dolog lényegét tekintve, még csak a Sylláéra is közelebből emlékeztetne.

Van ugyan némi nyoma a képviseleti eszme gyakorlati megtestesülésének a görög ódonság keretén belül is. Ámde csakis az Amphiktyonokban, a Symmacbiákban, az aitol és az achai szövetség szervezetében: tehát csakis államszövetségek vagy nemzetközi valláspolitikai kapcsolatok jögalapján.²⁾

¹⁾ (81 Kr. e.) Appián I., 100: « *συμμαχία*
συμμαχία
Hsl. e. Herzog, Gesch. u. System der Hom. Staatsverfassung. I., 513. Mommsen Böm. Gesch. és Madvig, Verfass. u. *Παλαιῶν ἑλλήνων*. d. Böm. Staat, I. 234. köv. 483. köv. — Herzog nem fejezi ki magát eléggé határozottan, midőn azt mondja, hogy »Dies soll aber wohl nur hesagen, dass er dem Yolke formell Gelegenheit gab, bei Verlesung der Liste seine Zustimmung zu geben.« Szintügy Mommsen a »Köm. Staatsrecht« i. h. Bemélhető azonban, hogy e nagynevű bűvár még alkalmat veendő magának a »Senatus« rovata alatt, mely művéből még hiányzik, tüzetesebben nyilatkozni. — Hsl. e. Lan L. Corn. Sylla 1853.

²⁾ Hyperid. Epitaph. col. 8., 25. — Aeschim Ctesiph. 517. — Aristoph. Nab. 619. — Az athéneiek hegemoniája alatti *ἀρχαία*, valamint a spártaiak hegemoniája alatti peloponnesosi *ἀρχαία* szervezete ismeretesebb lévén, itt csak az aitol és az achai szövetség szervezetének idevágó mozzanataira hívom föl a figyelmet. A *ἀρχαία*-ra nézve vagyis az aitol szövetség azon felségjogokat gyakorló közgyűlésére nézve,

Az egységes, souveraine görög állam belső államjogi keretén belül hasztalan kutatnánk oly souveraine testületek után, a melyek a legfőbb hatalmat, a *κυριον*-t a nép megbízásából mint ennek mandatarusai alkotmányjog szerint a modern parlamentek, conventionok, alkotmányozó gyűlések alap gondolatának értelmében gyakorolják.

Az ódon államéletnek jellegző vonása mindenekelőtt a város, mint élőhely és a vidék közti alkotmányjogi ellentét. Magának az államnak létjogát az államvallás eredetével és külvilági érvényesülésével elválaszthatlan benső kapcsolatba forrasztja egybe a hitregeszerű hagyomány, és ennek az államvallásnak egyik első hitcikkelye, hogy nemzedékről nemzedékre hűségesen és osztatlanul őrizték meg az alapító, a városalapító istenség öröktűzű ör-szentélye köré eredetileg odatele-

a melyben minden szövetséges aitol város állampolgára személyesen résztvehetett 1. Liv. XXXI. 29., Polyb. V. 103., XYIII. 48., XXVIII. 4. Diodor Sic. XIX. Liv. XXXV. 34., 2., 46. — A választott szövetségi tanácsra (*ἐπιπολιτικῶν*) és a *συνσθησι*-ra nézve Polyb. IV. 5., XX. 1., Liv. XXXV. 34. Corp. Inscript. Nro 2350, 2352, 3046. Rangabé Antiq. Hell. II., 275, stb. Az acbaei szövetség közgyűlését illetőleg pedig, a mely közgyűlésen a szavazatok nem fejenkint, de városonként számtattak össze, 1. Liv. XXXII. 22. XXXVIII. 32; 1. ugyancsak erre vonatkozólag Polyb. X. 25., Plutarch. Philopom. 7. 18. A Poukij-re nézve: Polyb. II., 46., IV., 26.; XXII., 12; XXVIII. 3. XXIX. 24. Plut. Cleom. 25 stb. — Voltak még egyéb szövetségi szervezetek is; — az ion, a dór, az arkádi, a boiot, a phokisi, a lokrisi, a dorisi, az akarnani, a lykiai, (Strab. XIV. 666.) stb. mindezek azonban nem vonhatók bele jelen értekezés keretébe és ugyan már csak azon okból sem, mert részint többé-kevesebbé megegyeznek a fönnemlített szövetségi szervezetekkel, részint nagyon primitív fejlettségi fokra vonatkoznak, részint pedig hiányoznak felőlök a kellőleg szabatos adatok. A lykiai szövetség sem nyugodott képviseleti rendszeren; mert Strabon szerint a nagyobb városok 3, a középvárosok 2, a kis városok 1 — 1 szavazatjogot gyakoroltak ugyan, de nem képviseleti, hanem tömeguralmi alapon. Pedig Artaphernes Herodot tanúsága szerint éppen a kisázsiai ion városoknak ajánlott volt oly rendszert, a mely a képviselet eszméjét ő bennök is fölérteszthette volna, ha lett volna ilyesmihöz érzékük. (Hl.: »Die Demokratie« c. művem I. két fejezetével.) — A valláspolitikai szervezetek — *κοινός* és *κοινόν* — már távol esnek e kérdéstől. Perikles eszméje, a melyről Plutarchos említést tesz (Plut. Pericl.) nemzetközi képviseltesre lett volna fektetendő a gyakorlati kivitelben, ámde e gyűlés nem gyakorolt volna felségi jogokat a belállamélet dolgaiban, és így ez is kívül esik a kereten.

pült családok, nemzetségek, törzsek ivadékai az államkormány örökölt monopóliumát. A jogtágítás, az állampolgári jogok fokozatos kiterjesztése csak megannyi némán túrt veresége ezen elvnek, — lépcsőről-lépésre meghátrálása a történelmi fejlődés kerülhetetlen döntő ereje előtt — egy oly titokzatos tannak, a melynek komolyságában, meglehet, hogy senki sem hisz már ugyan lelke mélyében, de a mely tannak nimbusáért képesek az antik állampolgárok még mindig az élethalál küzdelemre: mert tekintve a babonás tömeg lelki szegénységét a sikraszállás e tan nimbusa mellett a napi érdekek többé-kevésbé szennyes harcában még mindig a legcélszerűbb s egyúttal a legkényelmesebb eszköznek bizonyul.

Innét érthető meg azon aránytalanul nagy túlsúly, melyet a város, az élőhely az ódon államéletben a vidék fölött szakadatlanul gyakorol. Lehet a vidék tiszszerte, sőt százszorta népesebb, mint az élőhely; igen, lehet a vidék már egy egész birodalom: a városon kívül lakó állampolgárok azért mégis csak akkor jönnek politikailag számba, ha politikai jogaikat gyakorlandók, befáradnak személyesen a városba, és ha roppant nagyra dagad is az *ἐκκλησία*-ban a megjelent állampolgárok száma: van mégis mindig *ἀγορά* van *πύξ*, van fórum, a hol legalább a város öspolgárai, a történelmileg megdicsőült városi nemzetségek ivadékai a szónokok szavát megbirják hallani.

És ez elég a döntő tényezőknél. Az újabb eredetű állampolgárok, a vidékről gyűlésre jött állampolgárok hátrányos helyzetének tudata nem gyakorol még erkölcsi nyomást a hagyományos döntő tényezőkre, és az e részben sérelmes felek sok ezernyi serege nem ily irányban sürgeti a reformot, hanem a *κληρονομία*-k vagy az ager publicus kérdésének irányában. Lesi az alkalmas időpontot, nem ritkán a haza veszedelmét- és ha sikerül is neki ilyenkor jogtágítást, vagy közvetlen anyagi előnyöket csikarni ki az államhatalom intéző köreitől, mindenre gondol inkább csak nem a képviselői rendszerre.

Igen, mert hát az is jellegző vonása az ódon-államéletnek, hogy abban az államhatalomból rá eső részt az állampolgár csakis személyesen gyakorolja. A végrehajtó hatalmat, a közigazgatást az államtisztviselők még a demokrat államokban sem kivétel nélkül sorshúzás útján — *καταμευτοί* — hanem még

itt is, bizonyos állomásokra nézve mint az arisztokráciákban s az oligarchiák egy részében választás útján, tehát a nép bizalmának nyilvánulása folytán — **ἀριστοί, ἐπιχειροσκητοί** — gyakorolják ugyan: ámde a **κέρων**-t, a felségjogok gyakorlását nem ruházhatta át az ódon görög állampolgár semmiféle képviselői mandátum által, semmiféle állampolgártársára. Ez a fölfogás hatja át az összes görög államok közjogát és annyira benn gyökerezett ez a fölfogás magában a hellenség génuszában. hogy nemcsak görög államot nem találunk, a melyben az államszervezet és az államhatalom gyakorlása e fölfogástól eltérő alapokon nyugodott volna, de még görög Íróra sem bukunk. a ki akár a maga lehető legeszményibb államelméletében is a képviselői rendszer követelményét csak komolyan sejteni is látszott volna. Mindent egybevetve, csak annyit mondhatunk, hogy voltak állambölcsek és államférfiak, a kik teljes mérvben érezték az ily közvetlenül gyakorlott tömeguralomnak végzetterhes nagy hátrányait; tűnődtek, tapogatóztak több irányban, hogy hát hogyan lehetne a bajon segíteni;¹⁾ másfelől történtek alkotmányjogi kísérletek néhány görög állampolitika gyakorlatában is a czélból, hogy a közvetlen tömeguralom legkirívóbb hátrányai még demokratiai jogalapon is mellőztethessenek.

Ez utóbbi mozzanatokkal óhajtok jelen értekezésemben foglalkozni.

Azon férfiak sorából, kik legújabb időben a görög államélet búvárlásával foglalkoznak, egyiknek alakja s tana sem érdekelhetik annyira a modern államtudományi kritikát, mint Barthélemy Saint Hilaireé. Nem oly tudós ő, a ki csak a saját maga világtól elzárt dolgozó szobájának dohlepte philologiai szövegkészletéből ismerkedett volna meg egyáltalán a politikával; de viszont nem is oly modern politikus, a ki az ódon görög irodalomnak alapos ismerete nélkül szólana hozzá a görög ódontság államéletéhez és államtudományi irodalmához. Egyesíti ő mindkét kelléket magában.²⁾

¹⁾ L. »Die Demokratie« czimű művem I. k. ily czimű fejezetét: Die Oligarchie der Vierhundert. (Lipsee, 1882.)

²⁾ Mindezt csak azért hangsúlyozom, mert George Grotenak tekintélyét, az ő valódi érdemein kívül, nem csekély mérvben fokozza a leg-

Egy ily férfiú nyilatkozata ily kérdésben bizonyára mindenki súlylyal fogott bírni a szakkörök előtt.¹⁾ A philologok nem kevesbbé fognak utána indulni, «mint az államtudósok. Lásuk már most, hogyan vélekedik Barthélemy Saint Hilaire a fölvetett kérdésben?

Az ő nézete oda megy ki, hogy azon görög állam, a melynek szervezete megközelítette a képviseleti rendszer alapgondolatát, Mantinea volt. Aristoteles Πολιτικά-ja VI. (Barthélemy Saint Hilaire sorrendje szerint, VII.) könyvében következőleg²⁾

újabb időben éppen az a körülmény, melyszerint úgy is, mint parlamenti tag és előkelő pártember, úgy is mint jelentékeny pénzvilágbeli tényező, közvetlenül benne élt a népeletben, és így már ennél fogva is sokkal alaposabban ismerhette az ódon államélet és az ódon társadalom rugót is. (?) (Nem az én szavaim, hanem oly férfiaké, a kik a német réalphilologok orthodoxiája előtt is számat kezdenek tenni ma már. L. Perrot: Le droit public d'Athènes, 1874. Préf.)

¹⁾ Barthélemy Saint Hilairenek, Thiers politikai munkatársának, múltja sokkal ismeretesebb, semhogy tüzetesben kellene annak egyes mozzanataira még rá utalnom. De nem mellőzhetem el fölemlíteni, hogy e kitűnő francia académicien és államférfi Aristotelesnek nemcsak Politikáját, de Logikáját, Psychológiáját, Ethikáját, Poétikáját, Physikáját, Meteorologikáját, Bhetorikáját, Metapliysikáját stb. is kiadta már »accompagnées de notes perpétuelles« mint mondja túlszerényül a nagynevű tudós, francia fordításban és oly bevezetésekkel, előszókkal, a melyek már magukban igen becsesek. Irt ő, ki a szanszkrit irodalomnak is érdemtelen bűvára, modern politikai kísérleteket is, így többek közt e czím alatt »Sur la vraie démocratie« (1849). Sajátszerű helyzetbe jött egyébiránt Barthélemy Saint Hilaire Aristoteleszel szemben 1837. óta (a mely évben először jelent meg tőle a »Politique d'Aristote«): húsz kötetnyi nagy munkát szentelt Stageira fia emlékezetének, műveinek, és mind ez óriási munkálkodása nem bírta benne elfojtani, sőt még inkább csak fokozta benne a rokonszenvet — Platón iránt.

²⁾ Susemihl kiadását használtam: Aristotelis Politicorum libri octo, tūm vetusta translatione Guilelmi de Moerbeka receusuit Franciscus Susemihl. Accedunt variae lectiones Oeconomicorum. Lipsiae, Teubner, 1872. — Z (c) 4,1318. b. 23—27. — Mellesleg megjegyzem, hogy Moerbeka latin fordítása oly kevésbé nyugszik ez államtudományi szakértelem alapján, hogy kár volt azt Aristoteles szövegéhez Susemihlnek oda csatolnia. Hogy csak egy példát hozzak föl, Aristoteles e szavait 'Elet[i]fV[or]ji os ó Kprjt úuoziivouí (zaXsi) (Pol. I. 2, 1252, h, 15) ekkép fordítja Moerbeka latinra, hogy Epimenides autemokres (sic)homokapnos (vocat). Azt hiszem, a philologoknak sem lehet okuk az ily fordítást védelmük alá venni.

szóll, Mantiveia alkotmányáról: »ἐτι δὲ τὸ κυρίου εἶναι τοῦ ἐλεσθαι καὶ εὐθύνειν ἀναπληροῖ τὴν ἐνδεῖαν, εἰ τῆ φιλοτιμίας ἔχουσιν, ἐπαὶ παρ' ἐνίοις δῆμοις, κὰν μὴ μετέχωσι τῆς αἰρέσεως τῶν ἀρχῶν ἀλλὰ τινες αἰρετοὶ κατὰ μέρος ἐκ πάντων, (ὡσπερ ἐν Μαντινεῖα), τοῦ δὲ βουλευέσθαι κύριοι ὦσιν, ἱκανῶς ἔχει τοῖς πολλοῖς, καὶ δεῖ νομίζειν καὶ τοῦτ' εἶναι σχῆμα τι δημοκρατίας, ὡσπερ ἐν Μαντινεῖα ποτ' ἦν.« »Megtörténik az is, hogy a tisztviselők választásának és megszámadoltatásának felségi jogát gyakorolni tényleg nem veszik az összes állampolgárok igénybe, hanem kielégíti az ő becsvágyukat az a tudat, hogy maga a felségjog őket megilleti, a minthogy némely államban — szóról-szóra némely népeknél: παρ' ἐνίοις δῆμοις beéri a tömeg azzal, hogy tényleg gyakorolhatja a tanácskozás (és határozathozatal) felségjogát, a tisztviselők választását és feleletrevonását pedig nem az összes állampolgárok gyakorolják, hanem egyes állampolgárok, a kiket szakaszonként az összes állampolgárok közül, tüzetesen e célra — mint mi mondanék másodfokú — választókká választ az összes állampolgárság a maga kebeléből. Be kell ismernünk, hogy még ez is egyik alakzata a demokratiai államformának, a minthogy ennek példáját látni lehetett a hajdani Mantineióban.«

Barthélemy Saint Hilaire Aristoteles e helyét következőleg fordítja: »Souvent même on voit le simple droit d'élire les magistrats et d'en exiger les comptes, suffire à l'ambition de ceux qui peuvent en avoir, puisque, dans plus d'une démocratie, sans participer à l'élection des chefs, et tout en laissant ce droit à quelques électeurs qui sont pris successivement dans la masse entière des citoyens, comme on le fait (sic) à Mantinée, la majorité (sic) se montre satisfaite, parcequ'elle dispose souverainement des délibérations. C'est bien là, on doit le reconnaître encore, une espèce de démocratie; et Mantinée était jadis un état réellement démocratique. 7)

Valóban nem éppen valami szabatos egy fordítás; de a dolog lényegén nem ejt csorbát és így teljes mérvben számot tarthat figyelmünkre azon megjegyzés is, a melylyel Barthélemy Saint Hilaire a Πολιτικά e helyét kíséri. Az ő megjegy-

1) Politique d'Aristote, 3 ième édition, revue et corrigée. Paris, 1874, p. 371.

zése így hangzik: »Ou peut entrevoir, dans cette organisation de la république de Mantinee, une forme à peu près représentative. C'est peut-être la seule trace qu'en offre l'antiquité.«

Tehát Barthélemy kettőt hisz. Először azt, hogy Mantineia főnnemlített államszervezete körülbelül — a peu près — azonos a képviseleti rendszerrel, és másodszor azt is hiszi, hogy ez az egyedüli nyoma a képviseleti rendszert megközelítő államszervezetnek az egész ódonsághól. Nem tartozik ide annak latolgatása, hogy minő német philologok s minő angol történetírók nyilatkozatai terelhették Barthélemy Saint Hilairet e nézetre: tény az, hogy ő, az reálphilologiai tekintélyű államtudós teljesen magáévá teszi e nézetet. ²⁾

Az a kérdés már most, hogy nem-e alaptalanul?

Sajnálattal kell kijelentennem, hogy az én meggyőződése szerént Barthélemy Saint Hilaire tévedésben van. Téved akkor is, midőn azt hiszi, hogy Mantineia államszervezete csakugyan közel járt már a képviseleti rendszer alap gondolatához, — de meg téved akkor is, mikor azt hiszi, hogy ez az adat Mantineia államszervezetéről az egyedüli nyom rokonszerűségében az egész ódonsághól.

A képviseleti rendszer alap gondolata nem az, hogy az egész állampolgárság helyett a tisztviselőket ugyan egyes másodfokú választók választják és vonják feleletre, de e mellett magát az államügyeknek souveraine uépgyűlésben való souveraine intézését már első folyamodványon és egyúttal végérvényesen mégis maga és csakis maga az állampolgárok összesége gyakorolja, mint ez Mantineiában történt.

Nem.

A képviseleti rendszernek alap gondolata az, hogy az összes, vagy legalább lehetőleg összes felségi jogok gyakorlását illetőleg az ösgyűléseket helyettesítse. ³⁾

¹⁾ U. o. jegyz.

²⁾ Hl. ö. Grote »History of Greece« és E. Curtius »Gr. Gesch.« ii. Ilii. Tittmann »Darst. d. gr. Staatsw.« (1822), p. 370. Sem ő, sem Kortúm (Zür Gesch. hell. Staatsverf.) (1821) p. 132,133 nem fejeznek ki még olyas nézetet, a mely Barthélemy Saint Hilairere befolyást gyakorolhatott volna.

³⁾ Nagyon tanulságosak erre nézve Gneist monumentális bűvárata: (Engl. Verfassungsgesch.) és Barthélemy Saint Hilaire nagyon he-

Ez pedig úgy látszik, még csak szóba sem került Mantineióban.

Másfelől még ba a tisztviselők feleletre vonása a fönnemlített másodfokú választók által involválja is bizonyos oldalról egyik elemét a képviseleti rendszernek, azt állítani, hogy ez az egyedüli nyom hasonló irányban az egész ódonaságból, — mondom — ezt állítani, nézetem szerint semmiképp sem vagyunk följogosítva.

Nem, először azért, mert a választott eutbynok, logisták, exetasták általi feleletrevonását a tisztviselőknek igen sok görög államban ott találjuk; sőt ismerünk oly görög államokat is, a melyekben már maga az államtanács, — a βουλή, vagy a ἑρμούσια — vonta az alkotmányjog szerint feleletre a tisztviselőket. Ha tebát egy ily államnak a βουλή-ja nem sorshúzás útján alakított, hanem választás útján: ez esetben mindjárt meg volt az illető államnak az a vonása, a melyet Barthélemy Saint Hilaire éppen oly joggal nevezhetett volna »àpeuprès représentative«-nak, mint a mantineioit.

Hogy csak egy példát hozzak föl, ott van többek közt a jelentékeny aiol állam, Kyme. Plutarchosból tudjuk, hogy hogy szokott a kyme-i választott tanács a maga éjjeli üléseiben a feleletre vont legfőbb állami tisztviselőkkel is eljárni.

Hogy ezen kyme-i tanács tagjait a pontosi Herakleides szerint Pheidon által behozott ló tartási census alapján választották-e, avagy a Prometheus nevű kyme-i állampolgár indítványára behozott ezres bizalmi férfiak intézményének alapján-e? Ez mellékes kérdés. A fő az, hogy a kyme-i tanácsot, a mely pedig a tisztviselők feleletrevonását alkotmányjogilag gyakorolta, csakugyan választották. ¹⁾

Ha tebát beéri Barthélemy Saint Hilaire a képviseleti

lyesen jegyzi meg, hogy mennyire tévedett Montesquieu, midőn a képviseleti rendszerről azt állítja, hogy a (germán) őserdőkben lett az fölfedezve.

¹⁾ Kyme alkotmányára nézve 1. Strab. XIII, 3; — Plutarch. Quaest. Graec. 2; — Heracl. Pont. fr. "νομιον θαις, εξαοτον επαναγας τρεφειν ἱκπων (πλειοσι μετεδωκε της πολιτείας). — Aristot. Pol. V, 5. Barthélemy Cumavel látszik — alap nélkül — egy esetben összetéveszteni. Arist. Pol. II, 5, 12. jegyz.

rendszerűek ezen egyes, elszigetelt elemével Mantineíára nézve, be kellene érnie Kyrnére nézve is.

No de voltak egyéb görög államok is, a melyeknek szervezete sokkal közelebb járt a képviseleti rendszer alapgondolatához, mint akár Kyme, akár Mantineia.

Ott van mindjárt Elis.

Thukydides az elisi államot határozottan demokratának nevezi: pedig tény, hogy a felségi jogokat a peloponesusi háború idején nem maga az állampolgárok egybegyűlt összesége, hanem egy hatszáz tagból álló *ἑρρουσία* gyakorolta. Ezen *yspoa-ia* vagyis *senatus*, a korábbi időkben csak 90 tagból állott, a kiket az állampolgárok egybegyűlt összesége bizonyos családokból¹⁾ választott volt. Ezen alkotmányjogi alapon nevezte Aristoteles a maga *Πολιτικά*-jában az elisi államot oligarchiának: *τῆς πολιτείας γὰρ δι' ὀλίγων οὐσσης τῶν γερόντων ὀλίγοι παύσαν ἐπινοῦσι διὰ τὸ αἰδίουσ εἶναι ἐνεργήκοντα ὄντας, τὴν δ' αἴρεσιν βουλευτατικὴν εἶναι καὶ ἴμοιαν τῇ τῶν ἐν Λακεδαίμονι γερόντων.*

A kilenczven tagból álló *ἑρρουσία* közvetlenül azon Phormionféle alkotmányreformot megelőzőleg, melyet Plutarchos — nem pedig Thukydides — főlemlít,²⁾ — mint említém, 600 tagból állott és felségi jogokat gyakorolt, de e 600 tag nem egyes családokat képviselt többé, hanem az egész állampolgárságot. Ha *cooptatio* által egészítette is ki magát, később ezen 600 tagú *gerusia*: annyi kétségbevonhatlan, hogy első ízben szabad választás útján az állampolgárok egybegyűlt összesége által lön magalakítva és nem életfogytiglan, mint a kilencvenes *sxxXrπia* volt, hanem rövidebb időhuzamra.

Íme tehát egy államtestület, a mely felségi jogokat gyakorol, még pedig a legszélesebb mérvekben — és a melynek tagjai a nép által választatnak, lehet, hogy csak egy évre.

¹⁾ Thukyd. V. 47. Diodor. XI, 51. Aristot. Pol. V, 5, 8, h. 1. (1806, a 18) *βουλευτατικῶν* helyett Selxneider ezt teszi: *δικαστικῶν*. Corai módosítását l. Barthélemy Saint Hilaire p. 421.

²⁾ Thukyd. (Bell. Pelop.) i, h. alkalmat vehetett volna magának e Phormionféle alkotmányreform előzményeit tüzetesen megbeszélni; de hasztalan keresünk nála e részben adatok után; Plutarchos (Praec. reipubl. gr. p. 255. Hutten) közlékenységének köszönhetjük, a mit e pontra nézve tudunk. H. 1. ö. Grote és Curtius i. h. h.

Mautineióban csak a tisztviselőket választják és vonják feleletre a nép választottái, de a felségi jogokat különben maga az állampolgárság gyakorolja. Elisben azonban az összes államügyeket a nép választottalak testületé intézi souveraine joggal — *κράτος* — a kormányzást, a törvények végrehajtását, a közigazgatást, a pénzügyeket nem kevesbbé, mint a hadügyet, a nemzetközi ügyeket, a háború és a béke jogát. Nem áll itt a háttérben ez idő szerint, mind e felségi jogok gyakorlására az *ἐκκλησία* — legfőlebb a *θεσιμοφύλακες*; — a »törvényőrei« szolgálnak támogatására, a mennyiben a törvények végrehajtása fölött hivatalból őrködnek. Ez a 600 tagú elisi *γερουσία* tehát mindenetre közelebb jött már a képviseleti rendszer alap gondolatához, mint a mantineiai másodfokú választók; és én nem haboznám e rendszert egyenesen ódon képviseletnek nevezni, ha bizonyosan tudnám, hogy nemcsak első megalakulásakor, de később is a nép által lőnek az elisi *γερουσία* tagjai választva. Valószínű, hogy ez később cooptatio után történt. Nem lehetetlen egyébiránt, hogy legalább egynéhányszor történt nép által való választás. Nem tartom ezt lehetetlennek; megmondom, hogy miért?

Elisben a város és a vidék egészen más természetű államjogi viszonyban állottak egymáshoz, mint ez a legtöbb görög államban, sőt talán abban az időben, éppen Elist kivéve, majdnem valamennyiben főnnállni szokott. Nem állott itt — Elisbeu — a vidék oly megszegyenítőleg alárendelt viszonyban az úgy nevezett élőhelyhez, mint egyéb görög államokban, sőt még a múlt század vége felé is Schweiz arisztokratikus kantonokban: hanem 469 óta város, vidék egy egyenjogú alapon szervezett egységes államot alkottak.¹⁾ Mutatja ezt azon *ἐπιστάτης*,

¹⁾ Az elisi állam alkotmánytörténelmére nézve I. Arist. Pol. V., 6; Plut. (Praec. Reip. Ger. i. h. Polyb. IV., 73.— Strab. VIII., 3. Pausan. VI. 26; V. 16. — Xenoph. Hellen. VII., 4; — Pausan. V., 7.— Harpocrat. és Pliavorin. *Ἐλευνοίηται* Bekkel- Anecd. Graec. I., 248. — Thucyd. V. 31., 47. — Pausan. V., 6. — Pausan. VI., 22. — Polyb. IV., 78. — Schümann (Griech. Alterst. I., 183.) így fejezi ki magát: »Und die städtischen Behörden, der Rath der Sechshundert und die Demiurgen scheinen, uacldem die früher bestandene Oligarchie der Neunzig lebenslänglichen aus gewissen Familien ausschliesslich ernannten Geronten abgeschafft war nach einem weniger oligarchiischen, wenn auch keineswegs rein demokra-

τῶσθ' ἡγήμου jogköre is, a ki kevéssel a peloponnesosi háború után a lakedaimoni állammal békét kötött. Ez a tisztviselő nem az élőhelyen, nem Elis városában székel, hanem a tengeri kikötő-városban Kyllenében: és daczára ezen ódon államjogi szempontból föltűnő körülménynek, mégis nem ezen bizonyos helyi önkormányzatot élvező kikötő városnak, Kyllenének nevében kötötte meg a békét a lakedaimon állammal, hanem az egész elisi állam nevében. Valóban Oxylos törvényhozása óta nem egy vonás utal arra, hogy az elisiek másképp értelmezték sok tekintetben az egyenlőség fogalmát, mint az athéniak, és nézetem szerint, már csak ezért is megérdemlik Pausanias dicséretét, a ki Elis alkotmányát igen kitűnőnek nevezi.¹⁾ De Polybiosból is kiderül, hogy ezen állam szervezete nagyban eltért a legtöbb görög államétól. Nem kellett itt a vidék lakosainak jogsérelmeik jogorvoslásáért az élőhelyen, vagy mint mi mondanék, a fővárosban, (Eleiában) székelő bírósághoz befáradniok, mint ez az athéni és egyéb görög államokban, alkotmányjogi alapon, a törvény rendelete szerint, történni szokott. Nem; Elisben a vidék lakosai meg voltak kímélve ily kényszerhelyzettől; az egyes vidéki községekben, a hely színén szolgáltaták ki számukra erre hivatott, alkotmányjogilag hivatott közegek az igazságot. Így mondja ezt maga Polybios ²⁾ — ἵνα τὸ τε δίκαιον αὐτοῖς ἐπὶ τόπου διεξάγῃται — és hozzáteszi, hogy mindez azon buzgalom, azon nagymérvű buzgalom és előrelátó gondoskodás folytán történik így, a melyben — Polybios tanúságtétele szerint a kormányzat a vidéken lakókat részesíti: ³⁾ διὰ τὸ μεγάλην ποιείσθαι σπουδὴν καὶ πρόνοιαν τοῦ πολιτευομένουσιν τῶν ἐπὶ τῆς χώρας κατοικοῦντων.

tischen Modus ernannt zu sein.« Semmi esetre sem szabatos nyelvezet ez: a 600 a ^{zürn} gyakorolta; e kifejezés, hogy »Städtische Behörde« e 600 főből álló souverain államtestületre éppen nem talál. — Egyébiránt bővebben fogok szólni mind erről a »Demokratie« ez. művem, sajtó alatt levő II. kötetének előszavában.

¹⁾ Pausan. Descr. Graec. i. h.

²⁾ Polyb. IV., 73., 8.

³⁾ Polyb. IV., 73., 6.: συμβαίνει τὴν τῶν Ἠλείων χώραν διαφερόντως οἰκεῖσθαι. καὶ γέμειν σωματίων καὶ κατασκευῆς παρὰ τὴν ἄλλην Πελοπόννησον ἔχειν γὰρ οὕτων οὕτω στέργουσι τὸν ἐπὶ τῶν ἀγρῶν βίον, ὥστε τινὰς ἐπὶ θύου καὶ τρεῖς γενεάς, ἔχοντας ἰκανὰς οὐσίας, μὴ παραβεβηκέναι τὸ παράπαν εἰς

Az elisi nép nagyon szerette a földművelést; dúsan termelt hazájok kendert, lent, byssost, déli gyümölcsöket; meglehetősen fokot ért el Elisben a közvagyonosság; e mellett a kyllenei kikötő élénk forgalmat biztosított ez épp annyira munkakedvelő, hajózáshoz is kitünően értő, mint vagyonos népnek, meszsze túl a Peloponnesoson. Ugyancsak Polybios mondja, hogy voltak vagyonos elisi állampolgárok a vidéken, a kik két-három emberöltőn át nem mentek be soha Eleia városába.¹⁾ Csodálkozunk-e még azután, ha azt látjuk, hogy az elisi állampolgárok nagy tömege éppen nem törte magát a közügyek intézhetése után, hanem józan munkában élvezte az alkotni ánynyújtotta szabadságot, és belenyugodni látszott abba, hogy ezen közügyeket helyette mások, az arra inkább hivatottak, mintegy az ő bizalmának letéteményesei időről-időre feleletre vonhatás mellett végezzék? Kivált, ha meggondoljuk, hogy Polybios szerint az elisi kormányzatnak volt gondja arra is, hogy mi se hiányozzék a lakosoknak az élet szükségleteiből — καὶ τὸν πρὸς βιωτικὰς χρείας μὴθὲν ἐλλείπει (!)²⁾

És ha ez így van: vájjon nem oda utalnak-e bennünket mind e kútfői adataink, hogy valószínűnek tartjuk a 600 tagú *ἑρρουσία*-nak, az elisi állam ezen felségi jogkört gyakorló legfőbb testületének, az első megalakulás időpontján innen is, nem cooptatio, hanem nép-választás útján történhetett betöltését?

Valóban ez esetben, kivételesen egy ódon képviseleti rendszerrel állanánk szemben; de ha nem is igazolható egy ily fölvét, positiv adatokkal: annyi tény, hogy még ez esetben is közelebb járt az elisi államszervezet — a főnebb részletezett

Ἡλείαν. E nevezetes helyet sem Grote, sem Schömann nem méltatták kellőleg. Hsl. ö. Tittmann: Harst. d. g-riech. Staatsverf. 365—368.

¹⁾ Polyb. IV., 72. i. h. De azt nem mondja Polybios, hogy ugyan-ezen vagyonos elisiek nem látogattak volna el a kikötő városba, Kyllenebe l Hsl. ö. Curtius Griech. Gesch. i. h. 2.

²⁾ Polyb. IV., 73., 6. — Voltak, a kik socialistikns szellemű törvényhozásra gondoltak ez ötleből, és ugyan már Oxylos ősrégi törvényének (Arist. Pol. VII., 2., 5.) agrárius politikát üzni látszó mozzanatai folytán is, ámde adataink e részben sokkal hiányosabbak, semhogy positiv nézetet szabadna koczkatatnunk. Hsl. ö. Grote és E. Curtius ii. hh.

mozzanatok alapján — a képviseleti rendszer alapgondolatához, mint Mantinea.

Az elisi alkotmány e nevezetes sajátlagossága indíthatta Hippias sophistát arra, hogy összehasonlító tanulmányokat tegyen a különböző görög államok szervezete fölött, és ha az irodalom történetében Hippias csakugyan úgy tűnik föl, mint a görög összehasonlító politika első nevesebb művelője:¹⁾ a tanulság ebből aligha lehet más, mint az, hogy egy gondolkodó politikusban ez az elisi állam a maga egészen sajátsterű — mint látók, csaknem képviseleti rendszeren alapuló — szervezetével rendkívül termékenyítő eszméket ébreszthetett már az antik világban is. Kár, hogy Barthélemy Saint Hilaire figyelmét ez elkerülte.

A harmadik görög állam, melynek szervezete némileg a képviseleti rendszerre emlékeztet, a dór Knidos²⁾ Kis-Azsiában. Azon demokratikus forradalom előtt, a melyet Aristoteles a Politika V. könyvében főlemlít, Knidos egészen sajátsterű oligarchia volt. Hatvan tagból álló államtestület állott az államügyek élén e czímmel *πρόβουλοι* és e jelzővel *ἀμνημονεσ*, a mi Plutarch szerint annyit jelentett, mint feleletre nem vonhatók. Más államban e kifejezés *πρόβουλοι* előkészítő államtanácsot jelent: ámde kútfőink azt mondják, hogy Knidosban e hatvan *ἀμνημονεσ*? felségi jogokat gyakorolt. A mi a képviseleti rendszerre emlékeztet ez államtestben, ez azon bevégzett tény, melyszerint annak tagjai a nép által lőnek választva. *Πρόκριται ἐκ τῶν ἀρίστων* mondja Plutarchos: tehát a legelőkelőbb családok tagjai közül, még pedig életfogytiglan. És éppen ez utóbbi mozzanat sűt oly jelleget a knidosi államszervezetre, a melynél fogva azt kevésbbé vonhatjuk párhuzamba a modern képviselet fogalmával, mint az elisit. Hogy a nagy csillagász és állam-bölcs Eudoxos³⁾ minő viszonyban állott ezen 60 tagú állarn-

¹⁾ L. Fragm. Histor. Graec. ed. C. Mueller. és O. Müller. Gesch. Bit. d. Gr. valamint Bergk. és Blass Gr. Beredsamk. I., 205. köv.

²⁾ Pausan. X., 11. Herod. I., 174, Strab. XIV., 2. Pausan, VIII., 30., V., 24. Schol. Theocr. XVI. 68. — Piát. Quaest. Graec. 4, Strab. IX. 3. — Aristot. Pol. V., 6. Hrl. ö. o. Müller. Die Dorier, II. 172. (Bővebben majd a »Demokratie« ez. művem II. kötetében.)

³⁾ Diog. Laert. VIII., 86. Hsl. ö. Zeller. Gesch. Phil. d. Griech. »Eudoxos.«

testület által jellemzett oligarchiái alkotmányhoz: erről nincs biztos tudásunk. Alkotmányozott ő is; de ha e 60-as alkotmány az ő eszméje volt, ez esetben a *πρόκριτοι ἐκ τῶν ἀριστῶν* aligha jelenthet vala előkelő családokat. Ez esetben minden valószínűség szerint csakis az egyénileg legkitűnőbb állampolgárokat jelezhette.

Hátra van még egy görög állam, a melyben kísérlet történt bizonyos államcsinyszerű alkotmányozás alkalmából, ha nem is céltudatosan a képviseleti rendszer alap gondolatának irányában, hát mégis oly módon, a mely a modern képviseleti rendszer hiányainak pótlására, helyesebben a modern képviseleti rendszer meghamisítására e század elején alkalmazásba vett szervezeti módozatra emlékeztet.

Értem azon államszervezetet, melynek tetőzetét a Négy-százak uralma léptette életbe 412-ben. Athénben.

Azon csúfos kudarcz után, melyet az athenei demokracia a siciliai rablókalandszerű háborúban szenvedett volt, a hagyományos tümeguralom sorsa el volt határozva. A mit Solon, Kleisthenes, Aristeides és Ephialtes alkotmányjogi kezdeményezései, reformjai közel két évszázad folyamában a világ bámulatára létrehoztak volt, annak most bukni kellett az oligarchikus *ἐταίρια* és a Sokrates tanítványainak pillanatnyi — ad hoc — szövetsége előtt. Alkibiades, mint szökevény csak a Samosnál állomásozó atlienei hajóhad legénységét csábítgatta mindenféle Ígéretekkel; Peisandros a köznép elégteleneit, az irodalmi képzettségű Phrynichos az előkelő ifjakat, a conservativ összeesküvők e főtámaszát, hitegették. »Nem lehet a háborút folytatni, pedig vissza kellene szereznünk a frigy társakat: mert különben nem élünk meg ily nagy lábon a tulajdonképi athéni államból. Csak ha pénzt kaphatnánk a perzsa királytól, csak akkor vehetnők föl újra a harcot a lakedaimoniak ellenében. Adna a perzsa király nekünk, athénieknek nevezetes pénzbeli segílyt; kieszközölte ezt már titokban Alkibiades; de hát ez csak azon föltétel mellett lön számunkra kilátásba helyezve, ha más módon szerveznők a demokraciát, mint ez eddigelé történt.«¹⁾

¹⁾ A kútföket és azok kritikai feldolgozását minderre vonatkozólag 1. »Die Demokratie« ez. művem I. k. 307. köv. 1-t. Hsl. ö. Wattenbach

Így édesgették magukhoz Tkukydides szerint az athenei állampolgárság különböző rétegeit Peisandros, Pkrynichos és Theramenes is.¹⁾

Ámde a szellemvilág emberei is kezét fogtak e különféle pártállású elemekkel és azon alapgondolatot, a melyre a megdöntendő tömeguralom romjain az új államszervezetet ráépíteni igyekeztek, mindezen gyakorlati pártemberek és összeesküvők egyenesen Sokrates egyik tanítványától, Rhamnos-beli Antipbontól kölcsönözték. Ki volt ez az Antipbon? Tku-kydides azt mondja felőle, hogy olyan férfiú, a kinél nem ismert erősebb szellemet Athén. Hatalmas a gondolatban, rendkívül hatályos a kifejezésben, és neki is, Tbukydidésnek. tanítómes-tere volt.²⁾

Az államcsíny sikerült. A négyszázas államtestület, mint autokrator vonúlt be a Poukso-᾿piov-ba. Viselt dolgai nagy mérvben kell. hogy érdekeljék a történeti)uvárt: a mi azonban jelen értekezésem keretébe beletartozik: ez a Négyszázas államtestület szervezete, illetőleg megalakulásának összeállítási módozata.

Quadrig. i. h. — Grote nagyon részrehajlóan nyilatkozik a 400-ról. Hsl. ö. Curtius ül. h.

¹⁾ U. o.

*) Thucyd. VIII., 68: ὁ μὲντοι ἅπαν τὸ πρᾶγμα ξυμβαίει, ἥτοι τρώπει κατέστη ἐς ταῦτο, καὶ ἐκ πλείστου ἐπιμεληθεὶς Ἄντιφων ἦν, ἀνὴρ Ἀθηναίων τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀρετῆ τε σὺδενός, ὕστερος, καὶ κράτιστος ἐνθουμηθῆναι γινόμενος καὶ ἃ ἂν γινώη εἰπεῖν, καὶ ἐς μὲν δῆμον οὐ παριών οὐδ' ἐς ἄλλον ἀγῶνα ἐκούσιος σὺδένα, ἀλλ' ὑπόπτως τῇ πληθεὶ διὰ δόξαν δεινότητος διαχειόμενος, τοὺς μὲντοι ἀγανακτιζόμενος καὶ ἐν δικαστηρίῳ καὶ ἐν δῆμῳ πλείστα εἰς ἀνὴρ, ὅστις ξυμβαλεύσατό τι, δυνάμενος ἀφελεῖν. — Hogy Antiphon az államügyekkel elméletileg is nagyon tüzetesen foglalkozott, kiderül ez beszédeinek és értekezéseinek töredékeiből, (Fragm. Orat. Attic. ed. Didót) a melyeket az olvasó kritikailag felhasználva találанд »Deniokratie« ez. művem I. kötetének jegyzeteiben a 680. l. kezdve. — Hogy Antiphon e töredékei közé több a bölcsező Antiphon töredékeiből vegyült volna oda, ezt határozottan tagadom. Különbben az onus probandi itt nem engem illet, hanem azokat, kik az ellenkezőt állítják. — Hsl. ö. Blass i. h. és E. Curtius »Gr. G.« i. h. — Hogy Grote Antiphont lehetőleg jelentéktelen és rosszsziszemű zugügvéddé igyekszik letörpíteni, ez nagyon érthető művének egész irányából. Az »Advocate of the Demos« mint Grote magamagát nevezi, nem is állíthatta volna Antiphont, az Ephialtes-Kleon-féle tömeguralom megbuktatóját magasabb szobortalapzatra; különben ellenmondásba jött volna saját magával. Hsl. ö. Wattenbach, Quadrig i. h.

Thukydides szerint a Négyszázas autokrator államtest összeállítására a győztes szövetség által egybehívott *ἐκκλησία*-ban következő indítvány történt: VIII. 67: *προέδρου τε ἐλέσθαι πάντες ἀνδρας, τούτους δὲ ἐλέσθαι ἑκατὸν ἀνδρας, καὶ τῶν ἑκατῶν ἕκαστον πρὸς ἑαυτὸν τρεῖς.* »Válasszon a souveraine népgyűlés, az *ἐκκλησία* öt előülőt, vagy mint mi mondanék, öt elnököt, ez az öt elnök válasszon száz tagot, és e száz közül minden egyes tag válasszon még maga mellé hármat.« Az indítvány elfogadtatván, ezen az alapon alakúit meg a Négyszázas államtestület, — még pedig felségjogi teljhatalommal — *ἀρχεῖν ὅπη ἀν ἄριστα γιγνώσκως: αὐτοκράτορας* Az eddigi souveraine népgyűlés helyett, a melynek minden teljes korú athenei állampolgár, számszerint vagy. 21,000 athenei állampolgár tagja volt, egy ötezer állampolgárból állandott népgyűlés helyezettett ugyan kilátásba, de a Négyszázas autokrator államtestület még ugyanazon államsínyt elkövető, vagy legalább jóváhagyó *ἐκκλησία* részéről azon felhatalmazást nyerte, hogy csak akkor hívja egybe ezen Ötezeret, a mikor jónak látja — *καὶ τὸς πενταχιλίους δὲ ξυλλέγειν, ὁπόταν αὐτοῖς δοκῇ.*

Első pillanatra belátjuk, hogy itt nem annyira a modern képviseleti rendszer alap gondolatával van dolgunk, mint a képviselet alapjának teljes fölfordításával. Ott, a hol öt ember választ százat és e száz közül minden egyes tag választ még maga mellé hármat, ott a Négyszázas autokrator államtestület alapja túlnyomó nagyrészben nem a nép bizalmának letéteményese, hanem csak azon öt emberé. A képviseleti rendszerre ezen egész szervezetből csak azon egy mozzanat emlékeztet, hogy legalább azt az öt embert a nép választja; minden egyéb vonás inkább a Siéyes-Napoléon-féle consulsági alkotmányok azon czikkelyére emlékeztet, a mely a Sénat conservateur összeállításának módozatát állapítja meg.

Halljuk csak, hogy hangzik¹⁾ ezen 17 99-diki alkotmány-cikk: »Constitution de la République Francaise. Du 22 Frimaire An VIII. (Votée par 3,011,007 suffrages) Titre II. Du Sénat conservateur. §. 24. — Les citoyens Siéyes et Royer

¹⁾ Les Constitutions d'Europe et d'Amérique. Revueilles, par M. E. Laferriere Revues par M. A. Batbie. Paris, 1869. p. LXXVII.

Ducos, consuls sortant, sont nommés membres du Sénat conservateur; ils se réuniront avec le second et le troisième consul nommés par la présente Constitution. Ces quatre citoyens nomment la majorité du Sénat, qui se complète ensuite lui-même.»

Tehát négy ember, — Sièyes, Royer Ducos, Cambacérés és Lebrun — ez a négy ember választja a 80 tagból állandott senatus tagjainak többségét, tehát 4 ember többet választ, mint 40-et, és e többség azután saját maga egészíti ki magát 80-ra.

Nem tartozik ide kutatni, hogy egyfelől Sièyes,¹⁾ a ki az eredeti javaslatot benyújtja, másfelől Bonaparte tábornok, a ki azt a maga Ízléséhez szabja vala, honnét merítették a képviseleti rendszernek e csúcsára állított pyramisban gyönyörködő paródiáját? Elvitázhatatlan azonban a szellemrokonság, a mely egyfelől az athenei Négyszázasként autokrator állam testület szervezetében, másfelől pedig a Franciaország 1799-diki consulsági alkotmányának imént idézett mozzanatában, a Sénat conservateur egybeállítási módozatában nyilvánul.

Végül, még egyet. Azon Ötezer állampolgárt, a kiknek egybehívására a Négyszázasként autokrator államtestület fölhatalmazást kapott, — ezen ötezer állampolgárt illetőleg — Thukydides szerint a Négyszázasként a közönséget azzal kecsgettették, hogy idővel ezen Ötezer állampolgár közül minden egyes állampolgár tényleg részt fog majd vehetni az állam kormányzásában, a mennyiben t. i. szakaszonként időről-időre mindig másik Négyszáz ember fogja egymást az autokrator államtestületben fölváltani. Thukydides ezen hitegetést következőleg fejezi ki:²⁾
VIII, 93: λέγοντες τοὺς τε πεντακισχιλίους ἀποφανεῖν, καὶ ἐκ τούτων ἐν μέρει, ἢ ἂν τοῖς πεντακισχιλίους δοκῆ, τοὺς τετρακοσίους ἕσσεσθαι.

¹⁾ L. Oeuvres compl. de Sièyes és az ő kl'it. biogr. Sem Paul Janet, sem Róbert von Mohl, Blunscilii nem méltatják Sièyes államtudományi jelentőségét kellő éllel.

²⁾ Thucyd. Bell. Pelop. Vih., 93. Kár, hogy Müller-Strübing, a ki Thukydides művének gyöngéit más kérdésekben oly találó érvekkel domborítja ki, nem tette még e 400-as alkotmányphasist behatóbb tanulmány tárgyává. — Hsl. ö. Roscher, Thukyd. és Grote, Curtius i. h. — Perrot, Droit public d'Athènes i. h.

Voltak, a kiket e szavak $\xi \text{ \acute{a}\nu \tau\omicron\iota\varsigma \pi\epsilon\upsilon\tau\alpha\kappa\iota\sigma\chi\iota\lambda\iota\omicron\iota\varsigma \theta\omicron\kappa\eta$ annyira megleptek, hogy a képviselet eszméjére gondoltak. Ha azzal kecsegteti a népet a tényleges hatalom, hogy az autokrator államtestületbe az ötezer közül négyszáz oly módon fog fölvetetni, a mint ez az ötezernek tetszeni fog: úgy ebben az Ígéletben nem rejlik-e az, hogy jövőre csak oly Négyszáz állampolgár fogja az athenei államot kormányozni, a kiket az ötezer állampolgár bizalmával fog megajándékozni?

Igen, ha e szavak alatt $\xi \text{ \acute{a}\nu \theta\omicron\kappa\eta$ csak a választást lehetne érteni: ez esetben tisztán állna előttünk a képviseleti eszme. Ámde jelenthet e szócska egyebet is, vonatkozhatik az a sorrendre, meg a phylék figyelembe vételére vagy mellőzése is.

A mi pedig még kétesebbé teszi a dolgot, ez e kifejezés: $\acute{\epsilon}\nu \mu\acute{\epsilon}\rho\epsilon\iota$. Hogy mi mindent jelenthet ez a kifejezés: erre nézve tán felvilágosítást nyerhetünk Aristoteles Politiká-jának VI. könyvéből, a hol Mileti Telekles alkotmánytervezetére történik utalás. A $\kappa\alpha\tau\acute{\alpha} \mu\acute{\epsilon}\rho\omicron\varsigma$ itt éppeu oly kevésbé utal képviseletre, mint a hogy nem utal Aristoteles tulajdon megjegyzésében; mindkét esetben csak azt jelenti, hogy nem egyszerre, hanem szakaszonként részeltessenek az összes állampolgárok az állam kormányzásában; egyik szakasz a másik után, míg **valameunyre rá nem került a sor.** ($\tau\omicron \kappa\alpha\tau\acute{\alpha} \mu\acute{\epsilon}\rho\omicron\varsigma \acute{\alpha}\lambda\lambda\acute{\alpha} \mu\eta \pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\varsigma \acute{\alpha}\theta\rho\omicron\upsilon\varsigma, \omicron\upsilon\sigma\pi\epsilon\rho \acute{\epsilon}\nu \tau\eta \pi\omicron\lambda\iota\tau\epsilon\iota\alpha \tau\eta \text{Τηλεκλέους} \acute{\epsilon}\sigma\tau\iota \tau\omicron\upsilon \text{Μιλησίου} (\kappa\alpha\iota \acute{\epsilon}\nu \acute{\alpha}\lambda\lambda\alpha\iota\varsigma \delta\acute{\epsilon} \pi\omicron\lambda\iota\tau\epsilon\iota\alpha\iota\varsigma \beta\omicron\upsilon\lambda\epsilon\upsilon\omicron\nu\tau\alpha\iota \acute{\alpha}\iota \sigma\upsilon\nu\alpha\rho\chi\iota\alpha\iota \sigma\upsilon\nu\iota\omicron\upsilon\sigma\alpha\iota, \acute{\epsilon}\iota\varsigma \delta\acute{\epsilon} \tau\acute{\alpha}\varsigma \acute{\alpha}\rho\chi\acute{\alpha}\varsigma \beta\alpha\delta\iota\zeta\omicron\upsilon\sigma\iota \pi\acute{\alpha}\nu\tau\epsilon\varsigma \kappa\alpha\tau\acute{\alpha} \mu\acute{\epsilon}\rho\omicron\varsigma \acute{\epsilon}\kappa \tau\omicron\upsilon\nu \phi\omicron\lambda\omega\nu \kappa\alpha\iota \tau\omicron\upsilon\nu \mu\omicron\rho\iota\omega\nu \tau\omicron\upsilon\nu \acute{\epsilon}\lambda\alpha\chi\iota\sigma\tau\omega\nu \pi\alpha\nu\tau\epsilon\lambda\omega\varsigma, \acute{\epsilon}\omega\varsigma \acute{\alpha}\nu \delta\iota\acute{\epsilon}\xi\acute{\epsilon}\lambda\theta\eta \delta\iota\acute{\alpha} \pi\acute{\alpha}\nu\tau\omega\nu).$ ¹⁾

Nem támogathatják a képviseleti eszmére ezen sv pipei és ezen p kapcsolatában ráismerhetni vélelmezők nézetét Aristoteles azon sorai sem, a melyekkel ez, kevésbé a Teleklesre történt hivatkozás után a szakaszonkénti tanácskozás előnyeit nem annyira fejtegeti, mint érintgeti. Értem e sorait²⁾ a Politika VI.

¹⁾ Arist. Pol. VI., 14., 1298. a. 13.

²⁾ Arist. Pol. VI., i. h. Solon-Kleisthenes féle βουλή jogköréről I. »Die Demokratie« c. művem I. k. 114. s köv. Hsl. ö. Gilbert: Staatsr. Ath. (a Griech. Staatslert. I. kötetében) és Karl Fr. Hermann meg Schömann ismert műveit. H. I. ö. Perrot, Le droit public d'Athènes i. h. h.

könyvének: συμφέρει δὲ καὶ τὸ αἰρετοῦς εἶναι τοὺς βουλευομένους ἢ κληρωτοῦς ἕσθους ἐκ τῶν μορίων. Mert e sorokban nem auto-krator, nem felségi jogkört gyakorló államtestületről, hanem inkább csak afféle βουλή-ről van szó, mint a minő Athénben a Solou-Kleisthenesféle βουλή volt.

Ím a kutatás anyaga; méltattuk azt kritikailag; vonjuk már most le az eredményeket.

Barthélemy Saint Hilaire téved, midőn azt hiszi, hogy Mantinea államszervezetében közeledett kizárólag a görög államélet a képviseleti rendszer alapgondolatához.

Fölismerhetni a görög világ irodalmi hagyatékában e közeledésnek egyéb nyomait is. Knidos ἀμνήμονες-e, Athén Négyszázas autokrator államtestületének egy némely vonása szintén emlékeztethet a képviseleti rendszer alapgondolatára; leginkább közeledett azonban a képviseleti rendszer alapgondolatához az elisi állam 600-as souverain tanácsa egybeállításának módozata a Phormion-féle alkotmány reformot jóval megelőzött időkben, különösen pedig első megalakulásakor, vagyis azon időpontban, a melyben az örökölt 90-es souverain államtest helyét közjogilag elfoglalta.

Mindez azonban nem céltudatos alkotmányozás volt a képviseleti rendszer eszméjének irányában, hanem csakis mint a viszonyok nyomása alatt keletkezett, többé-kevésbé pillanatnyi kísérlet, jelentkezik alkalomszerű közjogi modus vivendi biztosítására. Az elisi állam természete még leginkább megengedi azon sejtelmet, hogy e modus vivendi egyszerűen többször is vétetett alkalmazásba. Ámde kútfőink hiányos volta miatt nem egyéb ez pusztá sejtlemnél.

Nem; a görög állam már egész lényében ellentállott volna egy ily eszme, sőt már egy ily modus vivendi állandó meggyökereztetésének, az egységes állam közjogi körén belüli alkotmányos gyakorlatban. Még akkor is, ha találkoztak volna állambölcsék, a kik a képviselet eszméjében vélték volna föltálhatni a mentő gondolatot. Ily gondolatának nyomait azonban görög állambölcs nem hagyta az utókorra.

Valóban, e mentő gondolat nem lön osztályrésze sem a görög világ temérdek apró államainak, sem a római köztársaságnak.

Sem az aitolok szövetségének nem jutott eszébe, hogy a személyes megjelenés jogán alapuló szövetséges gyűlésnek, a **Παναϊτώλιον**-nak souverain jogkörét a nemzetközi képviselőlet alapján nyugvó áxδxlvj-oi tanácsára, vagy a szintén képviselőleti alapon nyugvó **συνέδριον**-ra ruházza; sem az achaii szövetségnek nem, hogy a képviselőleti alapon nyugvó **βουλή**-ra bizza mindazon nagyobb fontosságú nemzetközi ügyek elintézését, a melyek a személyenkénti megjelenésre, tanácskozásra és szavazásra jogosított összes acbaili állampolgárok egyetemes gyűlései elé tartoztak.

De hisz ugyanezt látjuk Rómában. Azért, hogy Sylla a 300 új senator belépése fölött leszavaztatta a comitiákat: nem akadt még sem néppárti tribunus plebis, sem a »paucorum dominatus«-szal rokonszenvező államférfi, a kiből a képviselőlet eszméjét ébresztették volna föl a szabad ég alatt tanácskozó és felségi jogokat gyakorló comitia tributák iszonyú tömegei. Meghódolt volt már a római köztársaságnak nemcsak majdnem egész Nyugat, de majdnem egész Kelet-Európa, sőt Ázsia jó része is; a római állampolgárok száma meghaladta a 900.000-ot; ámde azért, midőn azt látták, hogy a tanácskozásra jogosított szavazatképes rómaividéki római állampolgárok is már kénytelenek a fákra mászni, vagy a háztetőkről hallgatni a comitiák vitatkozását, szónoklatait, mégsem arra érezték magokat indítva, hogy a cortiniumi szövetséggyűlés szervezetét válaszszaak mintaképpül egy ily óriási földterületen szanaszét fekvő római állampolgárok alkotmányos joggyakorolhatásának józan biztosítására, — hanem inkább dőltek a Caesarok karjaiba.

A képviselőleti rendszer megmenthette volna talán Görögországot, — megmenthette volna talán magát Rómát roppant birodalmával: ezt hiszik még ma is sokan.

Részemről azonban a mellett maradok, hogy sem a görög, sem a római államélet nem volt alkalmas a képviselőleti rendszerre, mert úgy ebben, mint amabban, hiányoztak annak előfeltételei.